

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано процес підготовки майбутніх психологів з урахуванням різних галузей професійно-освітнього простору (професійного середовища навчального закладу, ринку психологічної професії в Україні, психологічної сфери в світі). На базі проведеного теоретичного аналізу запропоновано розгляд професійної ідентичності в контексті суб'єктивного досвіду. Узагальнено психологічні чинники розвитку професійної ідентичності. Обґрунтовано умови ефективного розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів. Виділені наступні умови: активізація процесів усвідомлення суб'єктивного досвіду, зокрема, професійної ідентичності; актуалізація суб'єктивності студентів; моделювання ситуацій, в яких фокусується увага на особливостях різних областей професійно-освітнього простору; моделювання професійних ситуацій, в яких розвиваються професійні навички, що лежать в основі професійної придатності та професійної готовності.

Окреслено специфіку інтегративного підходу до формування професійної ідентичності майбутніх психологів та акцентовано на необхідності використання інтегративного тренінгу, в якому поєднуються не тільки смислові або змістовні елементи професійних знань та іншої важливої інформації, а й цілі шари практичних навичок та відбувається інтеграція суб'єктивного досвіду.

Ключові слова: професійна ідентичність, ідентифікація, самоусвідомлення, інтегративний тренінг, суб'єктивний досвід, професійно-освітній простір.

Постановка проблеми. Сучасна соціально-психологічна практика психолога є складною сферою людської діяльності, у якій особистісна психологічна недосконалість фахівця знижує рівень його професійної майстерності. Підготовка сучасних кадрів потребує корекції цілей і задач освіти, засобів навчального процесу (Щербан, Гоблик, 2016 р.). Отже, важливим завданням освіти виступає створення умов для розвитку професійної ідентичності, яка на думку багатьох дослідників виступає в якості важливого фактору професійної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні аспекти ідентичності вивчалися дослідниками з різними теоретичними підходами: в психодинамічному напрямку ідентичність трактувалася як форма життєвих енергій (З. Фройд), стиль життя (А. Адлер), характер базового конфлікту (К. Горні), форма досягнення позитивної свободи (Е. Фромм); в гештальтпсихології - як принцип утворення цілісних форм буття (К. Левін); когнітивноеволюціоністський підхід - як когнітивну структуру, що обумовлює мотивацію (Г. Маркус); символісти як архетип чи міф (К. Юнг); в гуманістичній психології ідентичність ототожнюють з Я-концепцією та пов'язують з процесом та результатом самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс). Проаналізовано важливі фактори формування ідентичності: професія та професійний шлях, набір соціальних ролей (А. Ватерман); думки, почуття та дії іншої людини-моделі (А. Бандура) тощо.

Вітчизняні психологи значну увагу приділяють дослідженню феномену професійної ідентичності, який визначають: як психологічне явище, що забезпечує людині визначеність, тотожність, цілісність (Л. Шнейдер); як оцінку своєї відповідності образу професії або професійній спільноті, тощо (К. Дружилов, Е. Зеєр, О. Колеснікова, Ю. Поваренков та ін.).

Проблему становлення професійної ідентичності психологів вивчали Є. Зеєр, Н. Ничкало, Н. Пов'якель, Н. Чепелева, Л. Шнейдер, М. Щербаков, Т. Яблонська та ін. Майже всі науковці підкреслюють особливості процесів професійної самоідентифікації практичних психологів, які визначаються цією професією.

Серед чинників розвитку професійної самоідентичності дослідники виокремлюють: професійну обізнаність; емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе; ідеальні образи обраної професії; усвідомлення своєї приналежності до професії; професійне спілкування; успішне засвоєння прав, обов'язків, професійної діяльності тощо (М. Заковоротна, О. Карпов, Ю. Овчиннікова, Е. Орлова, О. Полат, Ю. Фокін та ін.) (Ямчук, 2016).

У нашому дослідженні професійна ідентичність майбутнього фахівця розглядається як: багатовимірний та інтегративний психологічний феномен; прийнятий особистістю образ самого себе, який виник у результаті усвідомлення власних особистісно-професійних характеристик. Вважаємо, що самоідентифікація – це: процес ототожнення індивідом себе зі значущою особою або групою з метою позитивного самоприйняття та формування «Я-концепції»; процес, який відбувається в досвіді та спілкуванні. Тобто: основа професійної самоідентифікації – самоусвідомлення; основні детермінанти – професійні цінності, цілі, професійний досвід; репрезентація (як і всякої

суб'єктивної реальності, яка усвідомлюється) – через мову; виконавчий механізм – процеси ідентифікації (Воронова, Ямчук, 2017).

Мета статті полягає у визначенні психолого-педагогічних умов розвитку професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато закордонних та українських дослідників умовно розподіляють психологічні чинники розвитку професійної ідентичності на дві основні групи: об'єктивні детермінанти, які відображають вплив середовища, можливості соціальних перспектив, які дає дана професія, матеріальний фактор; суб'єктивні детермінанти - сформованість образу «Я», самоінтерес, професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, ідеальний образ професіонала, очікування індивіда тощо (Е. Зеєр, Н. Іванова, Н. Кучеровська, В. Потапова, С. Саннікова, Е. Сидоренко, Л. Шнейдер). Але, на думку багатьох науковців, якщо спиратися на ці групи детермінант при формуванні професійної ідентичності, «втримати» цілісність цього складного психологічного феномену дуже складно (Г. Альтов, А. Маркова, Е. Орлова, О. Полат, Д.Фогельсон, Н. Шевченко, Т. Щербан).

Як вже підкреслювалось, професійну самоідентичність ми розглядаємо як невід'ємний елемент суб'єктивного досвіду людини. Тому ми виділяємо наступні психологічні чинники розвитку професійної ідентичності:

- 1) розуміння сенсу професії, її моральних основ;
- 2) усвідомлення власних професійних перспектив та особистісно значущих професійних цілей;
- 3) наявність особистісно значущих професійних цінностей і переконань, розуміння своїх професійних мотивів;
- 4) наявність професійних навичок, які є необхідними умовами професійної придатності та професійної готовності;
- 5) усвідомлення основних особливостей своєї професійної поведінки та здатність контролювати свої емоції і поведінку;
- 6) позитивні очікування від широких перспектив (соціальних, матеріальних та ін.), які дає професія.

Психолого-педагогічні умови розвитку професійної ідентичності:

- а) активізація процесів усвідомлення суб'єктивного досвіду, зокрема, професійної ідентичності (через розвиток здатності до самоаналізу, рефлексії; цілеспрямоване випрацювання професійних планів, цілей, смислів і цінностей);
- б) актуалізація суб'єктності студентів (через інтерактивні методи роботи);
- в) моделювання ситуацій, в яких фокусується увага на особливостях різних областей професійно-освітнього простору (особистісної, професійного

середовища навчального закладу, ринку психологічної професії в Україні, психологічної сфери в світі);

г) моделювання професійних ситуацій, в яких розвиваються професійні навички, що лежать в основі професійної придатності та професійної готовності (зокрема: комунікативні; навички самоаналізу, рефлексії; навички формулювання особистісно значущих цілей; навички відповідального відношення до професійної діяльності; навички впевненої поведінки).

Ці умови реалізувалися через систему психолого-педагогічних заходів у процесі роботи зі студентами під час тренінгу, в якому використовується інтегративний підхід інтегративного психологічного тренінгу. Чому «інтегративний тренінг» - в ньому поєднуються цілі комплекси інформації, видів діяльності, компетенцій – це вимоги сучасності. Цей тренінг спрямований на розвиток професійної самоідентичності шляхом інтеграції логічних рівнів суб'єктивного досвіду та сприяння усвідомленню студентами-психологами власної професійної самоідентичності.

Використання інтегративного підходу, в якому поєднуються не тільки смислові або змістовні елементи професійних знань та іншої важливої інформації, а й цілі шари практичних навичок (загально-професійних, організаційно-діяльнісних, особистісно орієнтованих) та відбувається інтеграція суб'єктивного досвіду.

Використання інтегративного підходу сприяє створенню середовища продуктивного саморозвитку під час навчання у ЗВО.

Адже процес становлення професійної ідентичності виглядає як природний процес інтеграції знань, умінь та навичок, цінностей та переконань, різноманітних ролей – у єдине ціле, яке молодий спеціаліст зможе назвати «Я - професіонал», «Я - психолог».

У процесі становлення ми маємо справу, перш за все, із самими собою. Тож перший контекст – сама особа – не лише у ролі студент-психолог, а особистість в усьому розмаїтті своїх потреб, намірів та бажань, цілей та цінностей, із власним розумінням життя та побутовими звичками, перспективами розвитку та творчими зазіханнями, особистою історією та уявленнями про майбутнє.

Студентський колектив та увесь комплекс впливу професійного середовища навчального закладу, об'єднаний за навчально-професійним принципом. Передбачається, що спільною ціллю (тобто основою інтеграції!) всіх учасників даного рівня є професійна підготовка майбутніх психологів, досягнення ними певного соціального результату – можливості та бажання відігравати роль спеціаліста психологічного профілю.

Соціальне середовище з його правилами взаємодії та особливостями професійного розподілу, статусами спеціалістів, стандартами оплати праці, традиціями та звичками використання психологічних послуг, можливостями та обмеженнями для молодих працівників тощо.

Можна додатково виокремити рівень світового розвитку психологічної професії, світовий стандарт надання та використання психологічної підтримки, імідж психолога, який є затребуваним у своїй державі, включений у розподіл праці та використовує можливості фінансування наукових, соціальних та державних або міжнародних програм для підвищення власного соціального статусу а також – статусу професії.

Як зазначає Т. Булгакова, тенденція інтеграції знань розповсюджується у сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогіці як прогресивна, що відповідає рівню розвитку науки і проникає у вищу освіту. Тому цілі і завдання інтегрованого формування знань в процесі навчання знаходяться в контексті вимог і можливостей освіти 21 століття таких, як:

- забезпечення високої функціональності людини в умовах швидкої зміни ідей, знань і технологій;
- усвідомлення особистістю реалій глобалізованого світу;
- вироблення в людині здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах ускладнення інформаційного суспільства.

Отже, акцент у навчанні та підготовці фахівців зміщується з причинно-наслідкового аналізу на аналіз взаємозалежностей, який складається не з легко відокремлюваних елементів, а з сотень взаємодоповнюючих впливів, десятків незалежних, частково співпадаючих джерел.

Базові елементи контекстів становлення майбутніх психологів:

1. Маючи справу із особою та її психічними процесами окремої людини – очевидно йдеться про наступні елементи: особливості сприйняття, психічних реакцій, потреби та бажання, здібності та навички, наміри та цілі, цінності та настанови, уявлення про себе самого та життя в цілому, особисте розуміння майбутнього та готовність його зреалізувати, мрії та почуття обов'язку тощо.

2. На рівні професійної освіти та середовища ЗВО елементами являються: окремі студенти, їх групи (формальні та неформальні об'єднання), викладачі (їх формальні та неформальні об'єднання, рівень кваліфікації, професійна конгруентність), комунікативні процеси та процедури, як формальні, так і не формальні, що відбуваються у просторі-часі «навчально-виховного процесу», знання у вигляді інформації та/або професійних дій, що являють собою зміст навчання, елементи оточення – від місця розташування гуртожитків – до обладнання аудиторії університету.

3. У соціальному контексті маємо справу із ринком послуг в Україні, де суттєвим для нас є загальний рівень розвитку психологічної культури суспільства. Тут важливими є наступні елементи: наявність ринкового запиту на психологічну послугу, усвідомлення споживачами цінності та користі психологічної роботи, наявність інфраструктури, що включає діяльність практичного психолога як обов'язковий елемент, наявність роботодавців із запитом на спеціаліста підтримуючої професії, розуміння цінності та готовність використовувати компетенції психолога у роботі підприємства, імідж професії психолога та психологічної освіти на ринку в цілому, готовність окремого клієнта на ринку вкласти власні кошти в індивідуальну або групову роботу з психологом, рівень оплати, соціальний статус молодого спеціаліста та можливості кар'єрного зростання, ставлення молодого психолога до актуальної ситуації на ринку як до середовища своєї професійної реалізації тощо.

4. У глобальному контексті студент, принаймні подумки, а при бажанні – у активному інтернет-середовищі або й у безпосередньому спілкуванні, має справу із світовими тенденціями психології. Цей простір сприймається «з дистанції» як джерело нової інформації, комунікативне наукове середовище, середовище «інакше організованих» психологічних практик, які структуровані власними стандартами та вимогами, власним культурним стилем, способом набуття статусів (професійних, суспільних, стосункових).

Виокремлено суттєві контексти формування професійної самоідентичності майбутніх психологів, розрізняючи які – стає можливим створити середовище продуктивного саморозвитку для студентів в умовах їх навчання у ЗВО.

І ці умови – реалізуються через систему психолого-педагогічних заходів у процесі роботи зі студентами під час тренінгу. Конкретизуємо:

Психолого-педагогічні умови розвитку професійної ідентичності:

Умова:

а) активізація процесів усвідомлення суб'єктивного досвіду і професійної самоідентичності (через розвиток здатності до самоаналізу, рефлексії; цілеспрямоване випрацювання професійних планів, цілей, смислів і цінностей);

Особливості тренінгу – конкретизація умови а)

- фокусування на процесі самоусвідомлення структури власного суб'єктивного досвіду, який пов'язаний з професійною самоідентифікацією, в тому числі, усвідомлення можливих ідентифікацій з іншою людиною, групою людей, з діями або процесами, з власними здібностями, навичками, цінностями та цілями;

- це, перш за все – вичерпність опису психологічних явищ як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, впорядкованість описуваних явищ за рівнями узагальнення, можливість спостерігати мовні паттерни прояву того чи іншого Логічного рівня, що розширює можливості аналізу та точних дефініцій, ієрархічність структури, що автоматично вказує на точки впливу та взаємозалежності між частинами структури;

- враховується те, що сам процес самоідентифікації відбувається на різних логічних рівнях суб'єктивного досвіду (тобто, людина може ідентифікуватися як з іншою людиною або групою людей, так і з дією або процесом, з предметами живої та не живої природи, власними здібностями і навичками, цінностями та цілями).

Умова:

б) актуалізація суб'єктності студентів (через інтерактивні методи роботи);

Особливості тренінгу – конкретизація умови б)

- акцент на активній ролі самого студента в усвідомленому процесі формування власної професійної самоідентичності;

Умова:

в) моделювання ситуацій, в яких фокусується увага на особливостях різних областей професійно-освітнього простору (особистісної, професійного середовища навчального закладу, ринку психологічної професії в Україні, психологічної сфера в світі);

Особливості тренінгу – конкретизація умови в)

- застосування Інтернету для усвідомлення можливостей освітньо-професійного простору у вирішенні питань, пов'язаних з пошуком себе в професії (визначення своїх очікувань і можливостей, розширення та поглиблення уявлень про обрану професію; дослідження різних областей професійно-освітнього простору (домашні завдання) тощо). Зауважимо, що усвідомлення різних областей освітньо-професійного простору сприяють розвитку здатності ставити цілі і задачі, які відповідають різним масштабам цих середовищ.

Умова:

г) моделювання професійних ситуацій, в яких розвиваються професійні навички, що лежать в основі професійної придатності та професійної готовності (зокрема: комунікативних вмінь, вміння само розкриватися, емпатії, толерантності, впевненості в собі, відповідальності)

Особливості тренінгу – конкретизація умови г)

- використання інтегративного підходу, в якому поєднуються не тільки смислові і змістовні елементи професійних знань та іншої важливої інформації,

а й цілі шари практичних навичок (загально-професійних, організаційно-діяльнісних, особистісно орієнтованих), які відображають специфіку професії «психолог» (важливість самої особистості фахівця, здатність до глибокого занурення в особистий світ себе самого та інших людей, значущість рефлексивних процесів та ін.); моделюються такі професійні ситуації, де відбувається спілкування і набуття професійного досвіду, що сприяє процесу самоідентифікації.

Адже професійна сфера психології накладає на майбутнього спеціаліста подвійну відповідальність: він не тільки має допомагати іншій людині, а й глибоко знати себе, вміти самостійно працювати над собою і знаходити лад із самим собою.

Висновки. На основі здійсненого дослідження визначено психолого-педагогічні умови розвитку професійної самоідентичності: активізація процесів усвідомлення суб'єктивного досвіду, актуалізація суб'єктності, моделювання ситуацій професійно-освітнього простору, моделювання професійних ситуацій.

Психолого-педагогічні умови спрямовані на розвиток професійної ідентичності і враховують чотири основні галузі її формування (особистісну, середовище навчального закладу, ринок психологічної професії в Україні, психологічну сферу в світі).

Література

1. Булгакова Н. Б. Вища освіта і Болонський процес. К.: НАУ, 2009. 84 с.
2. Щербан Т.Д., Гоблик В.В. Деякі психологічні особливості підготовки успішного фахівця. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інститут психології Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксіана, 2016. Вип. 31. С. 569-582.
3. Ямчук Т.Ю. Професійна ідентичність майбутніх психологів. *Актуальные проблемы современной науки: сборник тезисов научных работ XVI Международной научно-практической конференции (Астана–Харьков–Вена, 30 января 2017 г.)*. Международный научный центр, 2017. С. 45-47 с.
4. Ямчук Т.Ю. Модель розвитку професійної самоідентичності *Міжнародний науковий журнал*. К., 2016. Вип. 6. Том 3. С. 86-89.

References

1. Bulhakova N. B. (2009) *Vyshcha osvita i Bolonskyi protses*. [Higher education and the Bologna process]. К.: NAU, 2009. 84 s. [in Ukrainian].

2. Shcherban T.D., Hoblyk V.V. (2016) Deiaki psykholohichni osoblyvosti pidhotovky uspishnogo fakhivtsia. [Some psychological peculiarities of training a successful specialist]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu im. Ivana Ohienka, Instytut psykholohii H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Problems of modern psychology: a collection of scientific papers of Kamianets-Podilsky National University. Ivana Ogiienka, G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Kamianets-Podilskiy: Aksiana, Vyp. 31. S. 569-582. [in Ukrainian].

3. Iamchuk T.Iu. (2017) Profesiina identychnist maibutnikh psykholohiv [Professional identity of future psychologists]. *Aktualne problem sovremennoi nauky: sbornyk tezysov nauchnykh rabot KhVI Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy (Astana–Kharkov–Vena, 30 yanvaria 2017 h.) – Actual problems of the modern science: collection of abstracts of scientific works of the XVI International scientific conference of the International Conference*. Mezhdunarodni nauchni tsentr, S. 45-47. [in Ukrainian].

4. Iamchuk T.Iu. (2016) Model rozvytku profesiinnoi samoidentychnosti [A model of professional self-identity development]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal – international scientific journal*. K., Vyp. 6. Tom 3. S. 86-89. [in Ukrainian].

Voronova O., Yamchuk T.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL IDENTITY IN STUDENT-PSYCHOLOGIST

The process of training of future psychologists taking into account different branches of the professional and educational space has been analyzed in the article. They are such as professional environment of the educational institution, the market of the psychological profession in Ukraine and the psychological sphere in the world. Based on the theoretical analysis, the consideration of professional identity in the context of subjective experience has been proposed. Psychological factors of professional identity development have been generalized. The conditions for the effective development of the professional identity of future psychologists have been substantiated. The conditions as activation of the processes of awareness of subjective experience, in particular, professional identity; updating student subjectivity; modeling of situations, which focuses attention on the peculiarities of different areas of professional and educational space; modeling of professional situations in which professional skills are developed, which are the basis of professional suitability and professional readiness have been highlighted in the article.

The specific integrative approach to formation of professional identity of future psychologists has been outlined. The need of using integrated training, which combines not only sense bases has been accentuated, like the one which combines not only the semantic or rich in content elements of professional knowledge and other important information but also whole layers of practical skills, and there is integration of subjective experience.

Key words: *professional identity, identification, self-awareness, integrative training, subjective experience, professional and educational space.*

Воронова Ольга Юрїївна - кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Мукачівського державного університету;

Ямчук Таїса Юрїївна - кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Мукачівського державного університету.

Voronova Olga - candidate of psychological sciences, PhD, senior lecturer of psychology chair, Mukachevo State University;

Yamchuk Taisa - candidate of psychological sciences, PhD, senior lecturer of psychology chair, Mukachevo State University.

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-1-73-85>

Голентовська О.С.

ВИКОРИСТАННЯ LEITER-3 У ПРАКТИЦІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

ORCID: 0000-0002-6074-0903

У статті аналізується проблема проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини як базова функція діяльності команди фахівців інклюзивно-ресурсного центру. Розглядаються основні принципи та вектори роботи інклюзивно-ресурсного центру у відношенні до дитини, яка має особливі освітні потреби: можливість ранньої допомоги (з двох років); повага до індивідуальних особливостей дитини та пріоритетність її інтересів; запобігання дискримінаційним процесам та порушенню прав дитини та її батьків; нерозголошення конфіденційної інформації; визначення особливих освітніх потреб дитини, сильних сторін її особистості; розробка рекомендацій щодо її подальшого інклюзивного навчання; забезпечення надання системного кваліфікованого супроводу їй, а також батькам та педагогічним працівникам того освітнього закладу, в якому вона навчається або навчатиметься.